

**Nebojša
Majstorović¹**

Univerzitet u Novom Sadu,
Filozofski fakultet,
Odsek za psihologiju

**EFEKTI NEZAPOSLENOSTI I
FAKTORI AKTIVIZMA U PONOVNOM
ZAPOŠLJAVANJU¹**

Rezime

Na 187 nezaposlenih osoba u Srbiji izvršeno je preliminarno ispitivanje nivoa njihovog psiho-fizičkog zdravlja kao i analiza značaja pojedinih psiholoških faktora za nivo aktivizma sa kojim nezaposleni traže novi posao. Rezultati govore da među simptomima narušavanja psiho-fizičkog zdravlja kod nezaposlenih prednjače oni koji ukazuju na povećanu anksioznost i socijalnu disfunkcionalnost. Modeliranje pomoću strukturnih jednačina otkriva da je narušavanje psiho-fizičkog zdravlja najverovatnije efekat gubitka posla ali da ono ne utiče na nivo aktivizma u traženju novog posla. Finalni model jasno pokazuje da je visoko vrednovanje uposlenosti (centralnost rada) u vrednosnom sistemu nezaposlenog glavni faktor koji značajno utiče na veću učestalost simptoma poremećaja psiho-fizičkog zdravlja, na percepciju finansijske situacije kao teže, na viši nivo fleksibilnosti pri ponovnom zapošljavanju, kao i da jedino fleksibilnost ima značajan uticaj na ukupan nivo aktivizma u traženju novog posla.

Ključne reči: nezaposlenost, GHQ, SEM, percepcija finansijskih teškoća, aktivizam

¹ E-mail: majstorovicn@ff.uns.ac.rs

Primljeno: 17.04.2011

Prihvaćeno za štampu: 22.12.2011

¹ Ovo istraživanje je sprovedeno u sklopu projekta br. 179022 koji finansira Ministarstvo za prosvetu i nauku Republike Srbije.

Uvod

U svim savremenim društvima nezaposlenost se posmatra kao veliki individualni, socijalni, ekonomski a neretko i kao politički problem. Nezaposlenost nastaje kao rezultat promena u organizacijama, bilo da su one izazvane unutrašnjim faktorima (npr. promenom vlasnika i dolaskom novih standarda rada) ili spoljašnjim okolnostima (npr. downsizing kao efekat ekonomske krize). Uprkos uobičajenim shvatanjima o negativnim posledicama nezaposlenosti, neka novija istraživanja ukazuju na to da gubitak posla ne mora uvek da znači i problem (npr. Vasteenkište et al., 2004). Imajući na umu i negativan i pozitivan ishod gubitka posla, postavlja se pitanje kako se može odrediti pojam nezaposlenosti. Ovde se polazi od određenja po kome *nezaposlenost predstavlja status radno-aktivne i radno-voljne osobe koji je nastao nakon nedobrovoljnog gubitka plaćenog posla*. Radno-aktivna osoba znači da je osoba u dobi između 15 i 65 godina starosti, dok se atribut 'radno-voljna' odnosi na one koji nakon gubitka jednog žele novo zaposlenje.¹

Problem nezaposlenosti je razmatran empirijski ali je bilo pokušaja i da se on smesti u određen teorijski okvir. Centralno pitanje teorija nezaposlenosti je zašto gubitak posla predstavlja traumatičan događaj za pojedinca. Iako ima primera da se ovaj problem razreši brzim nalaženjem novog posla, nažalost, neuporedivo je više slučajeva kada se gubitak posla predstavlja kao jedan od najtežih oblika stresa u životu osobe (Latack, Kinicki & Prussia, 1995). Objašnjavajući efekte nezaposlenosti, teorije najčešće govore o gubitku finansijske sigurnosti (Fryer, 1986), gubitku prethodnog socijalnog statusa (Warr, 1987), strukture vremena (Jahoda, 1981), o pojavi osećaja bespomoćnosti (Peterson, Maier & Seligman, 1993) kao i o gubitku uključenosti u zajednicu (Wilkinson, 1996).

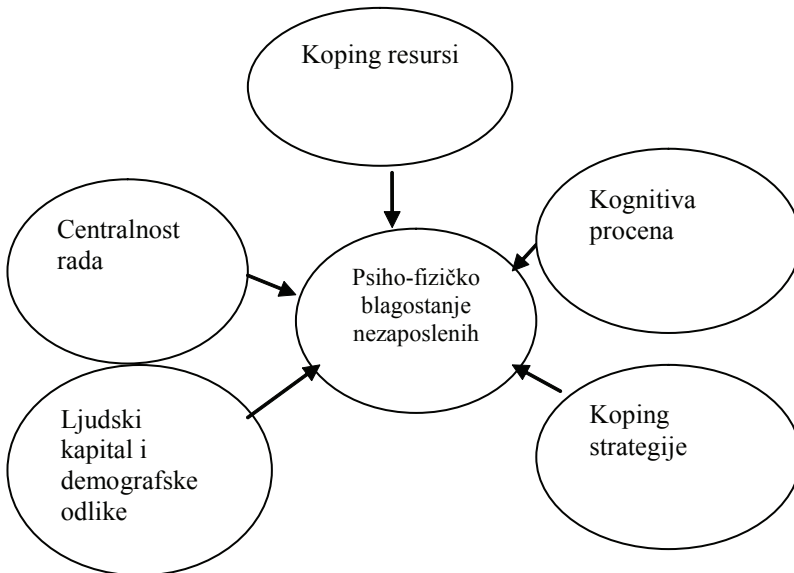
U proteklih 30 godina istraživači su masovno utvrdili da nezaposlenost ima negativan uticaj na psiho-fizičko zdravlje ljudi, ali i da postoje značajne individualne razlike u reakciji na gubitak posla (npr. Leana & Feldman, 1994). Tako je utvrđeno da je gubitak posla povezan sa simptomima depresije (Wienfeld et al., 1991), povišenom anksioznošću (Donovan & Oddy, 1982), somatskim poremećajima (Kasl & Cobb, 1980), smanjenjem opšteg blagostanja (DeWitte, 1993), suicidalnošću (Argyle, 1989) kao i nasiljem u porodici (Justice & Duncan, 1977). U obimnoj meta-analizi sa 237 korelacionih i 87 longitudinalnih studija nađeno je da nezaposleni značajno češće imaju simptome distresa, depresije, anksioznosti, psihosomatskih tegoba i pad samopouzdanja nego što je to bio slučaj kod zaposlenih osoba (Karsten & Moser, 2009). U jednom od retkih istraživanja u Srbiji, Marić (2005a, 2005b) ispituje prediktore depresivnih simptoma kod nezaposlenih kao i

¹ Prema Zakonu o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, nezaposleno lice je svako lice od 15 do 65 godina života, sposobno i odmah spremno da radi, koje nije zasnivalo radni odnos ili na drugi način ostvarilo pravo na rad, a koje se vodi na evidenciji nezaposlenih i aktivno traži zaposlenje (Službeni glasnik RS, br. 71/03).

prediktore njihove namere i intenziteta traženja novog zaposlenja. Autorka ističe da osobe koje intenzivnije traže novi posao imaju generalno manje simptoma depresije, ali i da imaju nameru da traže posao, da su pod većim finansijskim pritiskom i da pokazuju više samoeфикаsnosti u samopredstavljanju.

U ovom istraživanju naglasak će biti stavljen na opšte mere psiho-fizičkog blagostanja nezaposlenih, percepciju finansijskih teškoća, fleksibilnost u prihvatanju novog zaposlenja i centralnost vrednosti zaposlenja kao prediktore nivoa aktivizma u traženju novog zaposlenja. Kada je reč o istraživanjima aktivnosti u traženju posla, McKee-Ryan et al. (2005) nalaze da su ove aktivnosti, suprotno nalazima Marićeve (2005b), povezane sa lošijim mentalnim zdravljem nezaposlenog. Autori su to objasnili narušavanjem zdravlja usled visokog stresa koji prati potragu za poslom kao i zbog suočavanja sa neizbežnim odbijanjima na konkursima za posao. Iako su ovakve studije vrlo brojne u svetu, kod nas gotovo da nema istraživanja koja bi ispitivala širi set indikatora mentalnog zdravlja kao i istraživanja koja bi pomogla u otkrivanju prediktora aktivizma u traženju novog zaposlenja.

Na osnovu 104 studije efekata nezaposlenosti na opšte psiho-fizičko zdravlje, McKee-Ryan i Kinicki (2002) su formulisali pogodan konceptualni model u kome se opisuju faktori od kojih zavisi nivo psiho-fizičkog blagostanja nakon gubitka posla (slika 1).

Slika 1. Model psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih (McKee-Ryan i Kinicki, 2002)

Prema ovom modelu, ljudski kapital se tiče znanja, obrazovnog nivoa i profesionalnog statusa nezaposlenog i značajan je zbog toga što realno utiče na mogućnost ponovnog zapošljavanja ali i na kognitivnu procenu gubitka posla. Price & Fang (2002) nalaze da obrazovanije osobe češće imaju pozitivna očekivanja vezano za ponovno zaposlenje kao i da pokazuju niži nivo anksioznosti tokom perioda nezaposlenosti. Slično tome, McKee-Ryan et al. (2005) izveštavaju o značajnoj ali vrlo niskoj prosečnoj korelaciji između nivoa obrazovanja i mentalnog zdravlja kod nezaposlenih ($r_c = 0.08$). Demografske odlike koje se pojavljuju u istraživanjima o nezaposlenosti najčešće opisuju bračni status nezaposlene osobe, broj zavisnih članova porodice, pol kao i dužinu trajanja nezaposlenosti (staža nezaposlenosti). Kada je reč o polu, Leana & Feldman (1991) nalaze da žene lakše podnose gubitak plaćenog posla nego muškarci. Nasuprot tome, McKee-Ryan et al. (2005) nalaze u 14 studija i na ukupno 6763 ispitanika da je mentalno zdravlje kod nezaposlenih muškaraca nešto bolje nego kod žena.

Prethodna istraživanja nalaze i negativnu korelaciju između trajanja (staža) nezaposlenosti i zdravlja nezaposlenih. To je objašnjeno nagomilavanjem stresa ali i uvećanjem nivoa anksioznosti sa približavanjem kraja perioda tokom koga nezaposleni primaju državnu finansijsku pomoć (Jakson & Warr, 1984). McKee-Ryan et al. (2005) otkrivaju da je negativna korelacija staža nezaposlenosti i zdravlja statistički značajna ali i vrlo niska ($r_c = -0.09$). Longitudinalna studija (Winnefeld & Tiggemann, 1990) pokazuje da je kod mlađih adolescenata (19-24 godine starosti) odnos između mera mentalnog zdravlja i trajanja nezaposlenosti zapravo kurvilinearan, te da se vrhunac negativnih efekata nezaposlenosti po zdravlje (meren je nivo distresa) javlja oko šestog meseca. Utvrđeno je i to da stanje na većini ostalih mera psiho-fizičkog blagostanja postaje statistički značajno lošije zapravo sa 9 meseci staža nezaposlenosti.²

Sledeći konstrukt značajan za ovo istraživanje je centralnost rada. Centralnost rada se tiče važnosti koju osoba pridaje radu u doživljavanju sopstvenog selfa (McKee-Ryan et al., 2005). Manifestuje se kao uključenost u rad, predanost profesiji i vrednovanju stanja uposlenosti. Kanungo (1982) ističe da ovakva vrednosna orijentacija verovatno potiče od kulturalno nasleđene protestantske radne etike ili takve radne etike usvojene tokom socijalizacije i u drugim kulturnim okruženjima. Istraživanja pokazuju da kod ovakvih osoba gubitak posla izaziva značajno snižavanje psiho-fizičkog blagostanja (npr. Ashforth, 2001).

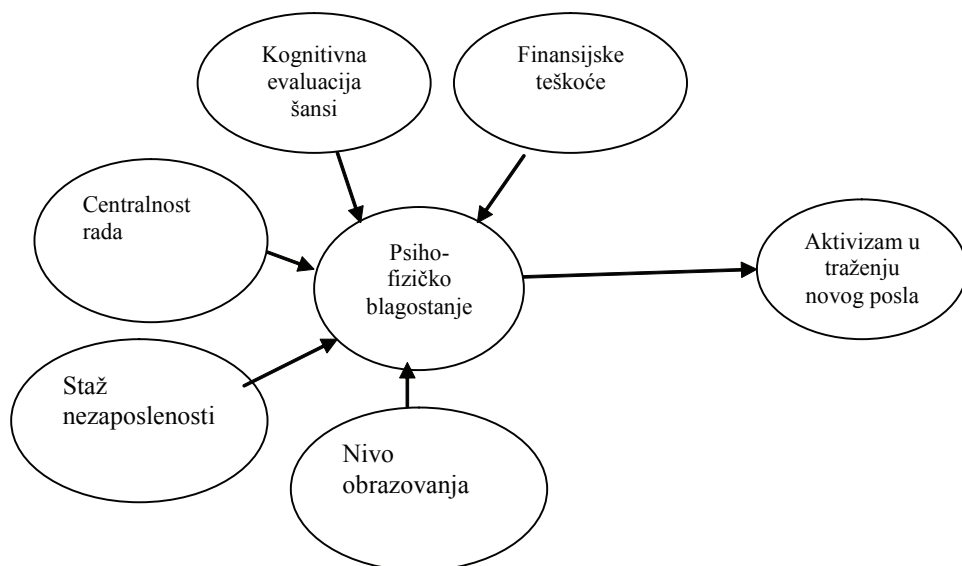
Kognitivna procena gubitka posla se tiče interpretacije tog događaja i u osnovi ima tri forme: gubitak posla se može doživeti kao šteta (gubitak), kao pretnja ili kao izazov (Lazarus & Folkman, 1982). Wanberg (1997) nalazi da individualna procena slabijih šansi za ponovno zapošljavanje korelira sa nižim mentalnim zdravljem. Značaj kognitivne evaluacije situacije je u tome što ona prethodi angažovanju stra-

² Grupa sa 9 meseci staža nezaposlenosti je poređena sa grupama koje su bez posla 3 meseca i 4-8 meseci. Među grupama koje su kraće nezaposlene nije bilo značajnih razlika po merama zdravlja.

tegije prevladavanja. Ako se radi o strategiji usmerenoj na problem, tada se uključuje i konstrukt aktivizma u traženju zaposlenja koji je, prema rezultatima istraživanja, vrlo važan prediktor nalaženja novog posla (Kanfer et al., 2001). Ipak, čini se da mentalno zdravlje nema presudan uticaj na aktiviranje osobe da reši problem zaposlenosti. Tako, McKee-Ryan et al. (2005) navode da je prosečna korelacija između mentalnog zdravlja i aktivizma negativna i niska ($r = -0.11$).

U kontekst ovih nalaza može se smestiti i ključno pitanje ovog rada: da li narušeno psiho-fizičko blagostanje podstiče nezaposlenu osobu da se ponovo zaposli (kako to opisuje prethodna negativna korelacija) ili da tek intervencija u pravcu unapređenja psiho-fizičkog blagostanja dovodi i do povećanog aktivizma u traženju posla? Postoji i treća mogućnost, a to je da je traženje novog posla najčešći i prirodan odgovor na nezaposlenost, a da je sniženo mentalno zdravlje stanje koje samo prati takav proces. U ovom trećem scenariju, narušeno mentalno zdravlje se pojavljuje kao posledica gubitka posla, kako to opisuju teorije nezaposlenosti, a ne kao uzrok ili kao posledica aktivnosti traženja novog zaposlenja.

Otuda bi se glavni cilj ovog istraživanja mogao formulisati na sledeći način: utvrditi kakvo je psiho-fizičko zdravlje nezaposlenih osoba u Srbiji i da li se nivo aktivizma u traženju novog zaposlenja može objasniti nivoom psiho-fizičkog zdravlja i/ili nekim drugim faktorima? U tu svrhu biće testirana ekstenzija modela blagostanja nezaposlenih (McKee-Ryan & Kinicki, 2002) po kome postoji povezanost nivoa blagostanja sa nivoom aktivizma u potrazi za novim poslom (slika 2).

Slika 2. Hipotetski model aktivizma pri ponovnom zapošljavanju

Na osnovu iskustava iz prethodnih istraživanja nezaposlenosti (npr. McKee-Ryan et al., 2005; Latack et al., 1995) formulisane su i biće testirane sledeće hipoteze:

H1: Osobe sa stažom nezaposlenosti dužim od devet meseci će pokazivati i više simptoma narušenog psiho-fizičkog zdravlja.

H2: Nezaposlene osobe sa višim nivoom centralnosti rada će pokazivati i više simptoma narušenog psiho-fizičkog zdravlja.

H3: Nezaposlene osobe sa percepcijom sopstvene finansijske situacije kao teže će pokazivati i više simptoma poremećaja psiho-fizičkog zdravlja.

H4: Nezaposlene osobe sa višim nivoom obrazovanja će pokazivati manje simptoma narušenog psiho-fizičkog zdravlja.

H5: Postoji niska negativna korelacija između nivoa psiho-fizičkog zdravlja i nivoa aktivizma pri traženju novog zaposlenja.

H6: Centralnost rada je preduslov za povišen nivo aktivizma u traženju novog adekvatnog zaposlenja.

Metod

Uzorak ispitanika i procedura

Podaci su prikupljeni na uzorku sa ukupno 187 nezaposlenih osoba na teritoriji Novog Sada i okoline. Ispitanici su bili različitog pola (96 žena, 82 muškarca i 9 se nije izjasnilo), nivoa obrazovanja (5.8% osoba sa završenom osnovnom školom, 65.8% sa srednjom školom, 8.6% sa višom i 19.8% sa visokom stručnom spremom) i staža nezaposlenosti (od 0 do 219 meseci). Uzorkovanje i anonimno anketiranje su izvršili studenti psihologije sa Filozofskog fakulteta u Novom Sadu kao i psiholozi Nacionalne službe za zapošljavanje tokom perioda mart - jun 2010. godine.

Uzorak varijabli

Zavisne promenljive ovog istraživanja su bile mentalno zdravlje nezaposlenih osoba i nivo aktivizma u traženju novog zaposlenja. *Mentalno zdravlje* je definisano kao stepen odsustva simptoma somatskih poremećaja, simptoma anksioznosti i nesаницe, kao i pokazatelja socijalne disfunkcionalnosti i depresivnosti. *Nivo aktivizma* je određen kao stepen vidljivog zalaganja (učestalost postupaka) nezaposlene osobe u pronalaženju novog zaposlenja.

Nezavisne promenljive su bile kognitivna procena generalnog stanja izazvanog gubitkom plaćenog posla (npr. *'Još uvek ne mogu da se pomirim sa gubitkom posla, ne prihvatam to i često izbegavam da mislim da se to uopšte desilo'*), procena težine finansijskih teškoća usled gubitka posla (npr. *'U kojoj meri očekujete da ćete tokom sledeća dva meseca snižavati standard zbog nemaštine'*), kognitivna procena verovatnoće ponovnog zaposlenja (očekivanje) (npr. *'Znanje i prethodno iskustvo će mi olakšati da brzo nađem novi posao'*), nivo fleksibilnosti pri ponovnom zapošljavanju (npr. *'Spreman sam da prihvatim posao ispod mog nivoa obrazovanja'*) i centralnost rada u vrednosnom sistemu pojedinca (npr. *'Rado bih radio čak i kada bi plata bila u visini socijalne pomoći'*).

Instrumenti

Mentalno zdravlje nezaposlenih osoba je ispitano putem kraće forme upitnika opšteg zdravlja (General Health Questionnaire, GHQ; Golberg & Hillier, 1979) koji je dizajniran da sa 28 stavki detektuje simptome psihijatrijskih poremećaja kod nekliničke populacije. Od ispitanika se traži da na 4-stepenoj skali proceni stepen prisustva nekog stanja. Upitnik GHQ se sastoji od četiri subskele koje mere somatske simptome, anksioznost i nesanicu, socijalnu disfunkcionalnost i depresivnost. Status ispitanika se određuje subskalnim skorovima ali i ukupnim sumativnim skorom određujući ukupan nivo zdravlja. Ispitivanje pouzdanosti ovog instrumenta na našem uzorku pokazalo je da je interna konzistentnost njegovih subskala (α) između 0.81 i 0.88.

Nivo aktivizma je meren za ovu priliku sačinjenim instrumentom UTP-1 (Majstorović, 2010) dužine 13 ajtema koji opisuju različite aktivnosti u traženju novog zaposlenja (npr. *'Nakon gubitka posla pratim oglase za zapošljavanje u novinama'*). Od ispitanika se traži da na 4-stepenoj skali (od *'uopšte to ne radim'* do *'skoro stalno to radim'*) oceni učestalost sa kojom obavlja svaku od tih aktivnosti. Faktorizacijom upitnika dobijene su dve dimenzije aktivnosti pri ponovnom zapošljavanju. Prva od njih je definisana kao pomoć drugih u nalaženju novog zaposlenja (sa dve stavke sa značajnim faktorskim zasićenjima) i druga koja je objašnjavala sve druge aktivnosti. Izuzetak su bile tvrdnje koje su opisivale aktivnosti na otpočinjanju samostalnog posla i aktivnosti traženja posla u inostranstvu koji nisu imale zadovoljavajuću projekciju ninajedan od prethodna dva faktora. Otuda su ove dve tvrdnje odstranjene iz upitnika a skor na upitniku UTP-1 je računat kao suma skorova na stavkama koje su pripadale drugoj generalnoj dimenziji aktivizma. Interna konzistentnost (α) 11 stavki upitnika UTP-1 se pokazala zadovoljavajućom i iznosila je 0.88.

Procena generalnog stanja izazvanog gubitkom plaćenog posla je merena upitnikom FZA (Majstorović, 2010). Ovim upitnikom je traženo da se ispitanik opredeli za jednu od 4 stavke koja najbolje opisuje stanje kod nezaposlenog nakon gubitka posla. Svaka stavka opisuju jednu od 4 strategija prevladavanja: poricanje,

usmerenost na emocije, usmerenost na problem i potpuno odustajanje od ponovnog zaposlenja (npr. *'Pomirio/la sam se sa gubitkom posla i ne želim da se ponovo zapošljavam.'*).

Procena težine finansijskih teškoća usled gubitka posla je data na upitniku IFA (Vinokur & Schull, 1997) dužine 3 stavke. Od ispitanika se traži da proceni koliko je zabrinut za svoju finansijsku situaciju usled gubitka posla (npr. *'U kojoj meri očekujete da ćete tokom sledeća dva meseca trpeti zbog nemaštine?'*) primenom 5-stepene skale (od *nimalo* do *ekstremno mnogo*). Testiranje interne konzistentnosti je pokazalo da Cronbach-ova α za ovu skalu iznosi 0.88.

Individualna procena verovatnoće ponovnog zaposlenja (očekivanje) je ispitana upitnikom PPZ (Majstorović, 2010) dužine 4 stavke (npr. *'Osobe koje poznajem će mi pomoći da nađem novi posao'*) procenjivane pomoću 4-stepene skale (od *potpuno netačno* do *potpuno tačno*). Utvrđeno je da Cronbach-ova α za ovaj upitnik iznosi 0.75.

Fleksibilnosti pri ponovnom zapošljavanju je merena upitnikom UFZ (Majstorović, 2010) sa 14 tvrdnji od kojih je faktorizacijom isključena stavka koja se tiče preseljavanja u drugo mesto radi zapošljavanja. Latentni prostor merenja ovog upitnika opisuju 4 faktora (F1: prihvatanje dosadnih poslova, F2: prihvatanje poslova koji traže niži nivo obrazovanja, F3: prihvatanje treninga i F4: prihvatanje niže plate) dok je Cronbach-ov koeficijent pouzdanosti (α) za 13 stavki skale iznosio 0.84. Skor na testu je računat kao suma skorova na 13 dihotomnih stavki i interpretiran je kao generalna fleksibilnost pri ponovnom zapošljavanju.

Konačno, centralnost rada je merena upitnikom UCR (Feather, 1990) sa 14 stavki na koje su ispitanici odgovarali opredeljivanjem na 5-stepenoj skali procene (od *potpuno netačno* do *potpuno tačno*). Faktorizacijom upitnika je nađeno da dve stavke nemaju svoje matične faktore u dvofaktorskoj soluciji pa su bile isključene iz dalje analize. Prvi masivan faktor je imenovan kao generalni faktor centralnosti (važnosti) rada (9 stavki) dok je drugi faktor obuhvatao 3 stavke i nije bio interpretabilan. Nađeno je da za 12 stavki Cronbach-ova α iznosi 0.83. Skor na testu je računat kao suma skorova na 9 stavki i interpretiran je kao generalna centralnost rada.

Postupak statističke obrade podataka

Analiza podataka je izvršena tehnikama deskriptivne statistike kao i primenom analize puta, modela konfirmatorne faktorske analize kao i primenom SEM tehnologije. Pre bilo kakve obrade podaci su prečišćeni i validirani prema utvrđenom protokolu (Majstorović, 2011). Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku sa ukupno 192 nezaposlene osobe različitog pola, nivoa obrazovanja i staža nezaposlenosti. Nakon odstranjivanja 5 univarijantnih outlajera (po kriterijumu $z \geq 3.29$; Tabachnik & Fidell, 2001) konačan broj ispitanika je bio 187.

Konfirmatornom faktorskom analizom su procenjeni merni modeli u kome su faktorska zasićenja, faktorske varijanse i kovarijanse slobodno procenjeni, a radi statističke identifikacije najveća faktorska zasićenja na svakom faktoru su definisana kao 1. Evaluacija fita mernih i strukturnih modela je izvršena prema nekoliko uobičajenih statističkih kriterija: Satorra-Bentler skalirani χ^2 -test (S-B χ^2 ; Satorra & Bentler, 1988), the Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA; Steiger, 1990), the Goodness of Fit Index (GFI; Jöreskog & Sörbom, 1989), the Comparative Fit Index (CFI; Bentler, 1990). Podaci su obrađeni pomoću statističkog programa EQS (EQS, verzija 6.1; Bentler, 1992). Analiza puta ('Path Analysis'; Wright, 1934) sa subskalnim skorovima je korištena u selekciji varijabli i relacija za potrebe definisanja hipotetskih strukturnih modela.

Rezultati

Opis zavisnih promenljivih

Psiho-fizičko zdravlje nezaposlenih i aktivizam pri ponovnom zapošljavanju su ovde opisani standarnim pokazateljima statističke deskripcije. Rezultati pokazuju tendenciju distribucija skorova zdravlja ka pozitivno asimetričnom obliku dok je distribucija skorova aktivizma tentativno platikurtična (tabela 1).

Tabela 1.
Opis mera zavisnih varijabli

Varijable	Srednja vrednost	Standardna devijacija	Skjunis	Kurtozis
Generalno psiho-fizičko zdravlje (raspon mera 0 – 84)	26.72	12.94	.62	-.25
Aktivizam (raspon mera 11 – 44)	19.66	6.31	.09	-.63

Napomena: N=187

Iako oblici distribucija ukazuju na potrebu za transformacijom sirovih skorova u metriku koja daje bolje indikatore normalnosti, od transformacije se odustalo iz razloga što statistički program EQS 6.1 sadrži robustnu metodu obrade podataka kojom se eliminišu negativni efekti non-normalnosti na ishod testiranja odnosa među varijablama.

Opis nezavisnih varijabli

Nezavisne kontinuirane varijable poput procene težine finansijskih teškoća (raspon mera od 3 do 15), nivo fleksibilnosti pri ponovnom zapošljavanju (raspon mera od 0 do 13), centralnost rada (raspon mera od 9 do 45) i kognitivna procena verovatnoće ponovnog zaposlenja (raspon mera od 4 do 16) su opisane u tabeli 2.

Tabela 2.
Opis mera nezavisnih varijabli

Varijable	Srednja vrednost	Standardna devijacija	Skjunis	Kurtozis
Procena finansijskih teškoća	9.85	2.86	-.24	-.85
Fleksibilnost u zapošljavanju	11.96	3.28	-.32	.15
Generalna centralnost rada	32.35	6.44	-.26	-.52
Procena šansi zaposlenja	9.29	2.89	.15	-.50

Napomena: N=187

Nijedna od kontinuiranih nezavisnih varijabli nije pokazala značajno odstupanje od normalnosti pa su sirovi skorovi zadržani u daljoj analizi.

Psiho-fizičko zdravlje nezaposlenih u Srbiji

Sem generalnog profila indikatora zdravlja, zdravlje nezaposlenih će biti opisano i s obzirom na njihov pol, dužinu (staž) nezaposlenosti i nivo obrazovanja. Prosečne vrednosti po aspektima psiho-fizičkog zdravlja dobijenih na našem uzorku nezaposlenih date su u tabeli 3 (skor 0 znači odsustvo simptoma zdravstvenih teškoća).

Detaljnija analiza je pokazala da od *telesnih simptoma* nezaposleni u Srbiji više nego obično osećaju iscrpljenost i mrzovoljnost (44.4%), napetost ili pritisak u glavi (40.7%) ili se generalno osećaju bolesnima (29.2%). Od *simptoma anksioznosti i nesaničnosti* nezaposleni u Srbiji najčešće kažu da su više nego obično nervozni i u lošem raspoloženju (49.2%), da osećaju da su pod konstantnim stresom (47.6%), da malo spavaju zbog briga (47.1%) i da se osećaju nervozno i napeto celo vreme (42.8%). Kada se radi o simptomima *socijalne disfunkcionalnosti*, nezaposleni su bili manje nego obično sposobni da uživaju u svakodnevnim aktiv-

nostima (37.4%), bili su manje zadovoljni naćinom na koji su rešili neki problem (24.6%), trebalo im je mnogo više vremena za obavljanje nekog posla (24.5%). *Simptomi depresivnosti* su prisutni kod nezaposlenih i to kao ćešći momenti kada osoba nije bila u stanju da išta uradi zbog nervoze (26.7%), ili u obliku ćešćeg razmišljanja o sebi kao bezvrednoj osobi (18.7%), ili da su osećali da je život u potpunosti beznadežan (16.6%).

Tabela 3.

Opis mera psiho-fizićkog zdravlja

Varijable	Minimum	Maksimum	Srednja vrednost	Standardna devijacija
Somatski simptomi	0	18	7.04	4.01
Anksioznost i nesanica	0	21	8.83	4.98
Socijalna disfunkcija	0	19	8.28	3.42
Depresivnost	0	15	2.75	3.28

Napomena: (N=187; raspon mera 0 - 21³)

Dodatne analize izvršene putem t-testa (uz Bonferroni korekciju nivoa znaćajnosti na 0.01 za 95% sigurnosti zaključivanja) kako bi se ustanovilo da li različite dužine staža nezaposlenosti utiću na neke merene aspekte zdravlja. Pokazalo se da *dužina staža nezaposlenosti* jedino ima efekte na ućestalost javljanja pojedinih simptomima depresivnosti i to ćešće kod nezaposlenih sa stažom nezaposlenosti dužim od 7 meseci, ali i reće kod onih koji su nezaposleni duže od 25 meseci. Dakle, nisu potvrćena oćekivanja data u H1, jer klasifikacija staža do 9 meseci ili duže nije dala nijednu znaćajnu razliku prema simptomima opšteg zdravlja, ali jeste nova klasifikacija do i preko 7 meseci i do i preko 25 meseci staža, upravo onako kako to sugeriše dijagram na slici 3 (tabela 4).

Ovakav kurvilinearan odnos između trajanja nezaposlenosti i opšteg zdravlja je već naćen u istraživanjima kod nezaposlenih mlaćlih adolescenata (Winnefiled & Tiggemann, 1990). Na našem uzorku je utvrćeno da je vrhunac negativnog efekta nezaposlenosti na zdravlje pomećen sa 9. na 24. mesec a da se znaćajan pad simptoma poremećaja zdravlja javlja posle 25. meseca bez posla (slika 3).

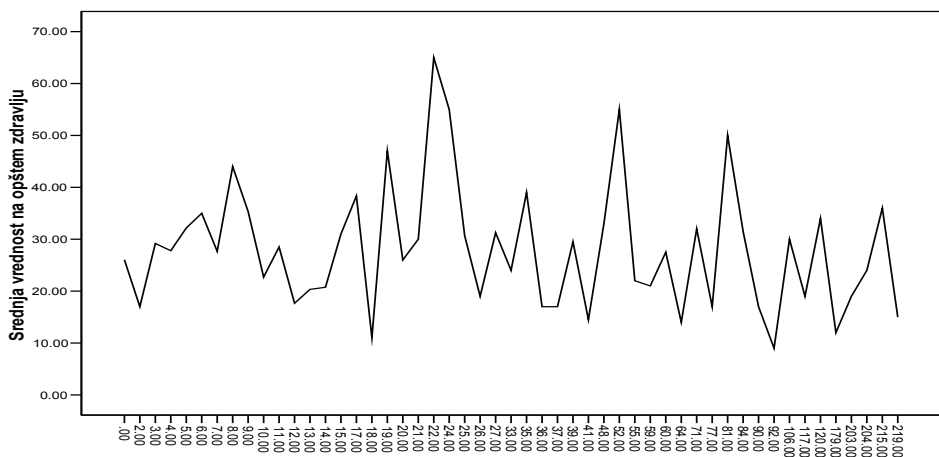
³ Kako je već naglašeno, GHQ još nije standardizovan na našoj populaciji tako da nije moguće uporediti dobijene srednje vrednosti po subskalama sa nekim referentnim vrednostima, recimo srednjim vrednostima zaposlenih osoba u Srbiji. Ipak, neke svetske norme za opštu neklinićku populaciju se mogu uzeti barem kao orijentacija: somatski simptomi – 2.98; anksioznost – 2.16; depresivnost – 0.43 (Taylor et al., 2003). Ako se uporede sa ovim normama, srednje vrednosti dobijene na uzorku nezaposlenih u Srbiji su višestruko veće.

Tabela 4.*Simptomi opšteg zdravlja na koje je staž nezaposlenosti imao efekta*

	Stož nezaposlenosti (u mesecima)		<i>t-test</i>	<i>df</i>
	do 7	preko 7		
Poželeli da ste mrtvi i daleko od svega (simptom depresivnosti)	1.06 (0.29)	1.27 (0.62)	-2.82*	158
Razmišljali o sebi kao o bezvrednoj osobi (simptom depresivnosti) – srednja vrednost sa standardnom devijacijom u zagradi	1.65 (0.89)	1.33 (0.65)	2.51*	90

Napomena: * = $p \leq .05$ (Bonferroni korekcija $0.05/7 = 0.007$). Standardne devijacije su date u zagradama ispod prosečnih vrednosti.

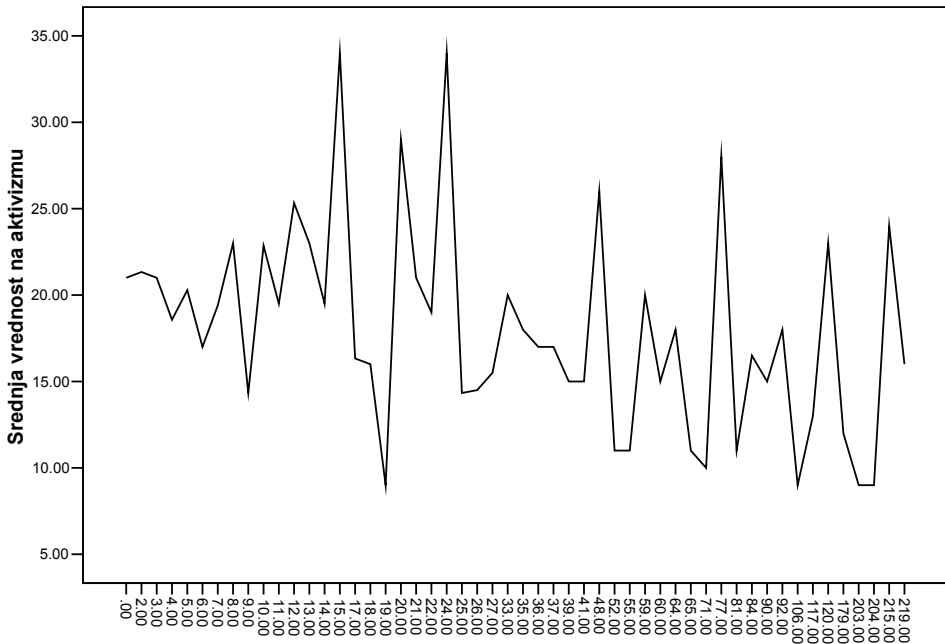
Kada je reč o značaju *pola i nivoa obrazovanja nezaposlenih*, rezultati nisu potvrdili hipotezu H4, odnosno, dobijeno je da ne postoje značajne razlike između ovih grupa prema simptomima poremećaja mentalnog zdravlja što nije u skladu sa prethodnim nalazima (Marić, 2005a; McKee-Ryan et al., 2005).

Slika 3. *Trend srednjih vrednosti opšteg zdravlja tokom perioda nezaposlenosti*

Aktivizam u traženju novog zaposlenja

Značaj staža nezaposlenosti za aktivizam u zapošljavanju je proverena na osnovu dve klasifikacije: (1) do 7 meseci i duže bez posla i (2) do 9 meseci i duže od toga. Rezultati su pokazali da grupa do 7 meseci staža nezaposlenosti manifestuje značajno više aktivizma u traženju novog zaposlenja nego grupa koja je nezaposlena duže od 7 meseci ($t_{(158)} = 2.12, p < .05; d = .34^4$). Detaljnija analiza aktivnosti pokazuje da grupa do 7 meseci staža nezaposlenosti značajno češće prati oglase za zapošljavanje u novinama i na Internetu i češće šalje svoju biografiju na adrese firmi. Grupe upoređene prema drugoj klasifikaciji nisu se razlikovale po merama aktivizma.

Dotatna analiza trenda aktivizma duž staža nezaposlenosti je pokazala da postoji uočljiv pad u nivou aktivizma koji se javlja oko 25. meseca nezaposlenosti (slika 4).

Slika 4. Trend srednjih vrednosti aktivizma tokom perioda nezaposlenosti

Poređenjem grupa ustanovljeno je da su osobe sa stažom nezaposlenosti do 25 meseci značajno aktivnije u traženju zaposlenja ($M = 20.43, SD = 6.03$) nego oni koji su ostali nezaposleni duže od toga perioda ($M = 16.03, SD = 5.65$) ($t_{(158)} =$

⁴ Računat je Cohen's d koeficijent za uzorke nejednake veličine (Cohen, 1988).

4.07, $p < .01$; $d = .65$).⁵ Analiza na nivou pojedinih postupaka aktivnog traženja zaposlenja pokazuje da grupa do 25 meseci staža nezaposlenosti značajno češće šalje svoju biografiju na adresu firme i prati oglase za zaposlenje na Internetu nego nezaposleni sa dužim stažom.

Nađeno je da se nezaposleni muškarci i žene ne razlikuju po ukupnom nivou aktivizma, dok je nivo obrazovanja pokazao značajan efekat ($F_{(3, 183)} = 3.73$, $p = .01$; $\eta_p^2 = .06$). Post-hoc poređenja (Bonferroni test) pokazala su da su nezaposleni sa završenim fakultetom značajno aktivniji u traženju novog zaposlenja nego nezaposleni sa završenom osnovnom školom. Detaljnija analiza je pokazala da nezaposleni sa fakultetskim obrazovanjem značajno češće odlaze na sajmove zapošljavanja, prate oglase za zaposlenje na Internetu i koriste servise Nacionalne službe za zapošljavanje. Od drugih aktivnosti koje nezaposleni koriste za rešavanje svog statusa, treba istaći da 32% nezaposlenih radi na otpočinjanju sopstvenog posla, a da 23% traži posao u inostranstvu. Najviše nezaposlenih koji rade na otpočinjanju sopstvenog posla je među onima sa završenom osnovnom školom (45.5%) a najmanje među nezaposlenima sa fakultetskim obrazovanjem (29.7%). Unutar obrazovnih grupa najveći procenat nezaposlenih koji aktivno traže zaposlenje u inostranstvu su oni sa fakultetom (32% njih), a 23% takvih među nezaposlenima su sa srednjom stručnom spremom.

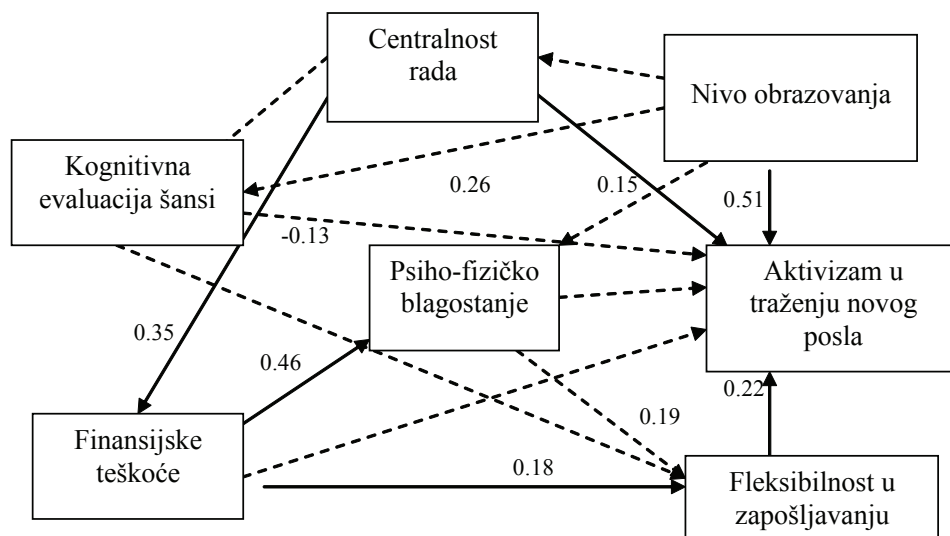
Model faktora aktivizma u ponovnom zapošljavanju

Potrebno je naglasiti da u postojećoj literaturi još uvek ne postoji teorijski model aktivizma u ponovnom zapošljavanju, iako postoje brojna istraživanja jednostavnijeg nacrtu koja ispituju koncept aktivizma. Da bi se formirao hipotetski model izvršena je nadogradnja postojećeg modela mentalnog zdravlja nezaposlenih (McKee-Ryan et al., 2005), a odnosi između svih manifestnih varijabli u takvom modelu su testirani pomoću analize puta (engl. Path analysis; Wright, 1934). U nedostatku teorijskog ili prethodno validiranog empirijskog modela, istraživaču je ostalo ili da sam teoretizira odnose među varijablama ili da se osloni na empirijsku procenu odnosa između prediktora i mera mentalnog zdravlja u prethodno pomenutom modelu i novih mera aktivizma u zapošljavanju. Autor se odlučio za drugo rešenje obzirom da bi sistematske iteracije u fitovanju nekakvog teorijskog modela, ukoliko dovoljno sistematične, verovatno dovele do iste osnovne arhitekture modela.

Tako primenjena analiza puta otkriva da korelacije između pojedinih aspekata zdravlja i aktivizma su neznačajne sa izuzetkom negativne (i parcijalne) korelacije sa učestalošću simptoma depresivnosti ($r(181) = -.17$, $p < .05$), što je u skladu sa

⁵ Da se ne radi o sniženom aktivizmu kod onih koji su, nakon dve godine, odustali od traženja posla, upoređene su grupe prema učestalosti korišćenja usluga nacionalne službe za zapošljavanje. Nađeno je da su grupe po tome ujednačene, odnosno, da 40% ispitanika iz grupe sa stažom ≥ 25 meseci koristi servise te ustanove naspram 47% onih u grupi sa stažom kraćim od 25 meseci.

nalazima Marić (2005b). Zanimljivo je i da nema direktne veze između finansijskih teškoća i aktivizma pri ponovnom zaposlenju, nego da je taj efekat pre indirektan – preko višeg nivoa fleksibilnosti u zapošljavanju kao medijatora.⁶ Jednako tako je važan i nalaz da viši nivo obrazovanja prati i više aktivizma u traženju novog posla. Dakle, analiza puta na manifestnom planu ne nalazi povezanost između stanja psiho-fizičkog zdravlja i aktivizma kod nezaposlenih (slika 5).

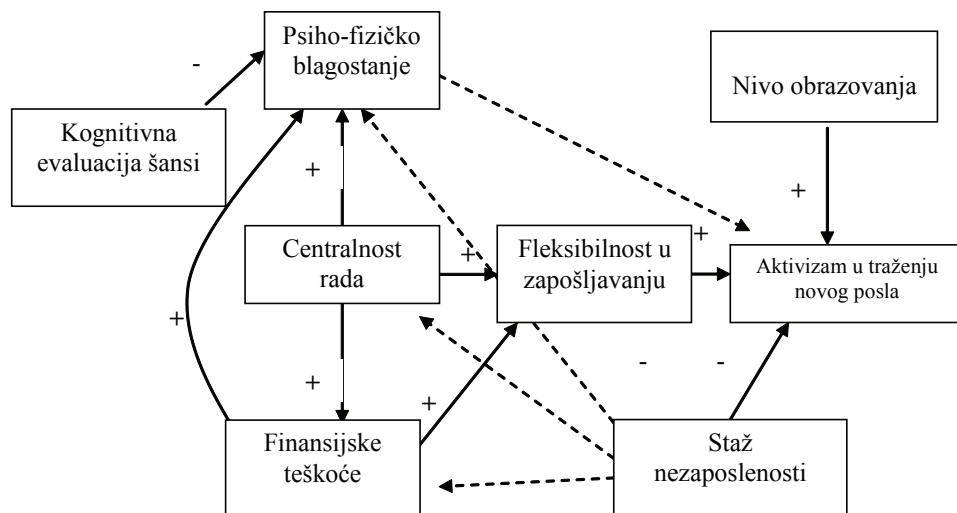

Slika 5. Dijagram puta sa standardizovanim regresijskim koeficijentima u modelu faktora aktivizma pri ponovnom zapošljavanju

Ključni nalaz do ovog trenutka je da centralnost rada najverovatnije presudno utiče na nivo aktivizma u traženju novog posla. Naime, centralnost rada ima indirektan efekat na aktivizma preko pojačanja fleksibilnosti u zapošljavanju i preko procene težine finansijskih teškoća. Radi parsimoničnosti, hipotetski model je izmenjen i predstavljen preglednije (slika 6).

Varijabla staž nezaposlenosti se u dodatnim analizama pokazala kao značajan kontekstualan faktor fleksibilnosti i aktivizma, i to u smislu da sa protokom vremena opada nivo fleksibilnosti i generalni nivo aktivizma u traženju posla. Ipak, značaj staža nezaposlenosti (tj. njegov moderatorski efekat) ovde neće biti razmatran obzirom da ova varijabla ima 14.4% nedostajućih vrednosti, što smanjuje veličinu uzorka za modeliranje strukturnim jednačinama na neprihvatljivih 160 ispitanika.

⁶ To daje osnov za pretpostavku da finansijske teškoće vode u povećan aktivizam u traženju novog zaposlenja tek nakon što osoba prihvati mogućnost promene profesije.

Slika 6. Finalni hipotetski model faktora aktivizma pri ponovnom zapošljavanju Modeliranje strukturnim jednačinama (SEM)

Testiranje mernih modela. Pre testiranje punog strukturnog modela bilo je neophodno izvršiti evaluaciju mernih modela po primenjenim instrumentima. Kako je prikazano u tabeli 5, svi instrumenti su konstruktivno validirani sa više ili manje specifičnosti. U slučaju upitnika GHQ merni model je proveren sa 4 subskale kao nezavisnim promenljivima dok su i svim drugim modelima takve varijable bile stavke. Nadalje, utvrđeno je da su sve individualne mere instrumenata smeštene u jednofaktorski latentni prostor, izuzev u slučaju upitnika UFZ kod koga je zadovoljavajući fit ostvaren nakon projiciranja stavki na dve dimenzije (1-prihvatanje treninga za novi posao i 2-prihvatanje posla sa nižim obrazovanjem) koje u prostoru višeg reda formiraju zajednički faktor fleksibilnosti u zapošljavanju imenovan kao 'spremnost na promenu zanimanja'.

Tabela 5.

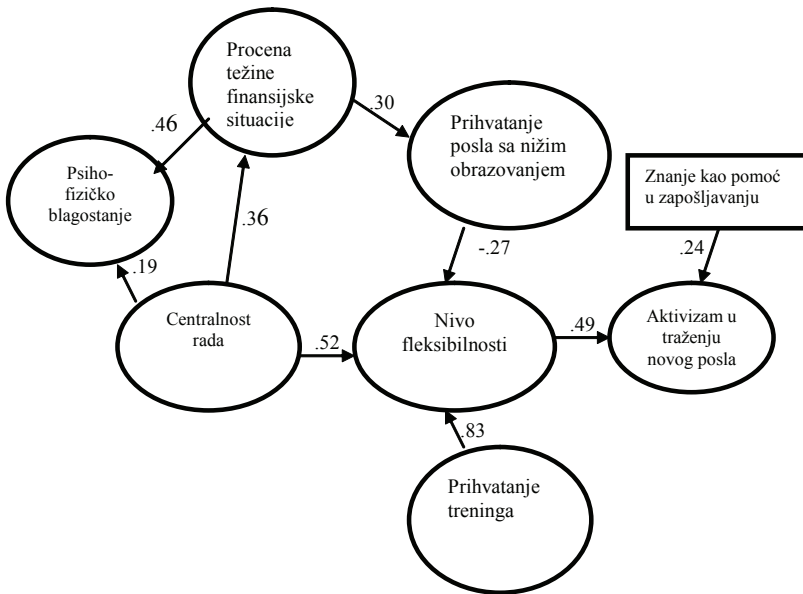
Rezultati testiranja mernih modela po instrumentima (SEM)

Upitnici	S-B χ^2	df	CFI	RMSEA
PPZ	4.749	2	0.982	0.09
GHQ	15.018	2	0.942	0.19
UCR	23.875	13	0.965	0.07
UFZ	25.502	13	0.966	0.07
UTP-1	36.953	20	0.977	0.06

Beleška. Merni model za upitnik procene težine finansijskih teškoća (IFA) nije testiran zbog nemogućnosti računanja stepeni slobode kada model ima samo 3 stavke.

Testiranje punog strukturnog modela. Puni strukturni model sadrži relacije kognitivne procene šansi za ponovno zaposlenje, generalno psiho-fizičko zdravlje nezaposlene osobe, centralnost rada, procenu težine finansijskih teškoća, fleksibilnost u ponovnom zapošljavanju, nivo obrazovanja i nivo aktivizma u traženju novog posla. Na osnovu regresijskih koeficijenata dobijenih u analizi puta, pretpostavljeno je da ključnu ulogu imaju efekti centralnosti rada i procene finansijskih teškoća na fleksibilnost nezaposlenog i, konačno, na nivo aktivizma u zapošljavanju.

Nakon inicijalne specifikacije modela i nekoliko iteracija respecifikovnog modela odstranjeni su direktni efekti kognitivne procene na generalno psiho-fizičko zdravlje kao i direktan uticaj nivoa obrazovanja na aktivizam. U finalnom modelu (slika 7) je dopuštena jedna kovarijansa greške merenja (E25,E20)⁷ kao i da jedna stavka (UFZ4) ima značajne projekcije na oba faktora fleksibilnosti kako bi se dostigao zadovoljavajući fit u podatke ($S-B\chi^2_{(394, N=187)}=578.22, p<.01; RMSEA=.05; GFI=.83; CFI=.90$).

Slika 7. Finalni model aktivizma pri ponovnom zapošljavanju

Diskusija

Ovo preliminarno istraživanje je sprovedeno s ciljem ispitivanja efekata nezaposlenosti na psiho-fizičkog zdravlje kao i utvrđivanja značaja nekih psiholoških faktora za nivo aktivizma u traženju novog zaposlenja. Najveći doprinos razumevanju

⁷ Stavke 3 i 12 iz upitnika centralnosti rada (UCR).

faktora aktivizma u ponovnom zapošljavanju kao i značaja efekata nezaposlenosti na traženje novog posla dala je analiza modela pomoću strukturnih jednačina. Rezultati testiranja punog strukturnog modela (slika 7) su jednim delim potvrdili neka očekivanja ali su ukazali i na neke novine. Naime, utvrđeno je da konstrukt fleksibilnosti u zapošljavanju ima dva svoja aspekta: spremnost na prihvatanje posla koji traži niže obrazovanje od onog koga nezaposleni već poseduje (negativno povezan sa latentnim faktorom fleksibilnosti) i faktor prihvatanje treninga (pozitivno povezan sa latentnim faktorom fleksibilnosti). U skladu sa Ashforth (2001), model potvrđuje očekivanje da je centralnost rada ključni faktor koji kod nezaposlene osobe utiče na pojačanu percepciju težine finansijske situacije i direktno utiče na pojavu simptoma psiho-fizičkih teškoća (potvrđena hipoteza H2).

Kao i u prethodnim istraživanjima (Vinokur & Shul, 2002) potvrđena je hipoteza H3, odnosno, očekivanje da procena težine finansijske situacije direktno pogoršava psiho-fizičko zdravlje nezaposlenog. Jednako tako, ovakva procena situacije utiče i na pojavu spremnosti osobe da prihvati posao koji zahteva niže obrazovanje od onog kojeg osoba već ima. Sa druge strane, centralnost rada direktno utiče na latentnu fleksibilnost u zapošljavanju koju presudno definiše faktor promene profesije imenovan kao 'prihvatanje treninga'. Model pokazuje da jedino ovako definisana fleksibilnost u zapošljavanju (u smislu prihvatanja treninga) ima direktnog efekta na pojačavanje aktivizma osobe u ponovnom zapošljavanju. Na ovaj način rezultati indirektno potvrđuju H6, odnosno, očekivanje da je centralnost rada preduslov za aktivizam u nalaženju novog adekvatnog posla. Jednim manjim delom nivou aktivizma doprinosi i stavka koja naglašava uverenje nezaposlenog da će mu znanje i iskustvo pomoći da pronađe drugi posao.

U osnovi, ovaj model otkriva dve linije reakcija nezaposlenih koje obe kreću iz vrednosti imenovane kao centralnost rada. Prva linija završava prihvatanjem manje plaćenog posla, odnosno, posla sa zahtevanim nižim obrazovanjem kako bi se razrešila teška finansijska situacija. Prema modelu, ovakva sklonost verovatno dovodi do umanjenja generalnog nivoa fleksibilnosti u zapošljavanju (-.27). Dodatna analiza ponašanja osoba koje prihvataju posao sa nižim obrazovanjem otkriva da se one značajno češće oslanjaju na pomoć drugih pri nalaženju zaposlenja, odnosno, da je njihov prosečan skor na stavkama koje definišu faktor aktivizma imenovan kao 'podrška drugih' značajno viši nego u grupe koja odbacuje takvo rešenje ($t_{(184)} = 3.76, p < .01; d = .55$). Da se ovde ne radi samo o jednoj obrazovnoj grupi nezaposlenih nego o grupi sa osobama različitog nivoa obrazovanja, pokazuje i podatak da 'podršku drugih' značajno češće traži 2/3 onih sa srednjom i višom školom kao i polovina onih sa fakultetskom diplomom. Ovo još jednom govori da nezaposleni koji žele brzo rešenje svog statusa, bez obzira na nivo njihovog obrazovanja, veliku nadu polažu i u pomoć drugih osoba u nalaženju posla.

Druga linija u modelu se zasniva na faktoru fleksibilnosti pri zapošljavanju koja ponajviše znači prihvatanje obuke i treninga za nova znanja i radne veštine i, kao

takva, direktno vodi ka većem aktivizmu u traženju novog posla (npr. slanje biografije u firme, volontiranje u firmama i drugo). Dakle, osobe čija je startna pozicija pozitivan stav prema promeni profesionalnog selfa verovatno će pokazivati i više aktivizma u traženju novog posla.

Konačno, finalni model jasno ukazuje i na to da stanje psiho-fizičkog zdravlja nije motivacioni faktor za nezaposlene (bilo da stimuliše ili destimuliše ponovno zaposlenje), nego da se isključivo pojavljuje kao bočni efekat stanja nastalog posle gubitka posla. Ovakav nalaz ne potvrđuje hipotezu H5 i razlikuje se od prethodnih nalaza koji govore o povezanosti mentalnog zdravlja i aktivnosti traženja zaposlenja (npr. McKee-Ryan et al., 2005). Jedina značajna i niska negativna korelacija nađena je između učestalosti simptoma depresivnosti i aktivizma ($r_{(185)} = -.15, p < .05$), bivajući u skladu sa nalazima iz ranijeg istraživanja kod nas (Marić, 2005b).

Zaključak

Preduzeta je preliminarna studija s ciljem ispitivanja psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih u Srbiji kao i utvrđivanja značaja odabranih psiholoških faktora za razumevanje nivoa aktivizma sa kojim nezaposleni traže novi posao. Rezultati govore da psiho-fizičko zdravlje nezaposlenih u Srbiji karakterišu povećane učestalosti simptoma anksioznosti, socijalne disfunkcionalnosti kao i somatskih poremećaja. Modeliranje pomoću strukturnih jednačina jasno pokazuje da je pogoršanje zdravlja efekat gubitka posla, tačnije procene težine finansijske situacije nakon gubitka posla, ali i to da pogoršanje zdravlja nema nikakvog uticaja na nivo aktivizma u traženju novog zaposlenja.

Model otkriva da postoje dve linije odgovora nezaposlenih: prihvatanje 'nižeg' posla radi rešavanja gorućeg finansijskog problema (brzo rešenje) i prihvatanje treninga i aktiviranje osobe radi nalaženja novog adekvatnog zaposlenja. Utvrđeno je da je centralnost rada u vrednosnom sistemu nezaposlene osobe glavni faktor koji snižava nivo psiho-fizičkog zdravlja, delom dovodi do percepcije finansijske situacije kao teže, direktno podstiče fleksibilnost u zapošljavanju i, indirektno, aktivizam u nalaženju posla.

Ovakvi rezultati su značajni jer nedvosmisleno ukazuju na važnost vrednosti centralnosti rada u formiranju percepcije rešenja od koje polazi nezaposleni. Ako osoba krene od percepcije 'brzog rešenja', uspehom će se smatrati ako nađe bilo kakav posao i time obezbedi sebi prihode, pri čemu će se mnogo oslanjati i na pomoć drugih u traženju takvog posla. Međutim, ako osoba polazi od percepcije rešenja nezaposlenosti kao nalaženje novog adekvatnog zaposlenja, to će najverovatnije voditi ka povećanom aktivizmu i podrazumevaće donošenje odluke o vrsti promene profesionalnog selfa, odnosno, spremnosti za usvajanje novih znanja i veština potrebnih za nalaženje takvog zaposlenja.

Glavna ograničenja ovog rada se odnose na veličinu uzorka i vrstu istraživačkog nacrt. Dodatna istraživanja na višestruko većem uzorku će biti sprovedena i to s ciljem krosvalidacije dobijenog strukturnog modela, pre svega radi provere značaja centralnosti rada za nivo aktivizma. Potrebna su i istraživanja koja bi imala za cilj konfiguralnu validaciju modela i to u različitim vremenskim tačkama (longitudinalne studije), obzirom da rezultati sugerišu da je vreme trajanja nezaposlenosti takođe važan faktor za razumevanje uspeha u procesu ponovnog zapošljavanja.

Literatura

- Argyle, M. (1989). *The social psychology of work*. London: Penguin.
- Bentler, P. M. (1992). EQS: *Structural equation program manual*. Los Angeles, CA: BMDP Software.
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indices in structural models. *Psychological Bulletin*, 107, 238-246.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- De Witte, H. (1993). Gevolgen van langdurige werkloosheid voor het psychisch welzijn: Overzicht van de onderzoeksliteratuur./Psychological consequences of long-term unemployment: Review of the literature. *Psychologica Belgica*, 33, 1-35.
- Donovan, A., & Oddy, M. (1982). Psychological aspects of unemployment: An investigation into the emotional and social adjustment of school leavers. *Journal of Adolescence*, 5, 15-30.
- Feather, N.T. (1990). *The psychological impact of unemployment*. New York: Springer.
- Goldberg, D.P. & Hillier, V.F. (1979). A scaled version of the General Health Questionnaire. *Psychological Medicine*, 9,139-145.
- Jahoda, M. (1981). Work, employment and unemployment: Values, theories and approaches in social research. *American Psychologist*, 36, 2, 184-191. Jöreskog, K.G., & Sörbom, D. (1989). LISREL 7: User's Reference Guide. Mooresville, IN: Scientific Software International.
- Justice, B., & Duncan, D. F. (1977). Child abuse as a work-related problem. *Corrective and Social Psychiatry and Journal of Behavior Technology, Methods and Therapy*, 23, 53-55.

- Karsten, P. I. & Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational Behavior* 74, 264–282.
- Kasl, S. V., & Cobb, S. (1980). The experience of losing a job: Some effects on cardiovascular functioning. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 34, 88–109.
- Latack, J. C., Kinicki, A. J., & Prussia, G. E. (1995). An integrative processmodel of coping with job loss. *Academy of Management Review*, 20, 311–342.
- Leana, C. R., & Feldman, D. C. (1994). The psychology of job loss. In G. R. Ferris (Ed.), *Research in personnel and human resources management* (pp. 271–302). Greenwich, CT: JAI Press.
- Majstorović, N. (2011). Istraživačke metode i tehnike u industrijskoj/ organizacijskoj psihologiji. Knjiga u štampi.
- Majstorović, N. (2010). Neobjavljen materijal. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju.
- McKee-Ryan, F. M., & Kinicki, A. J. (2002). Coping with job loss: A life-facet model. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 17, 1–29.
- Marić, Z. (2005a). Predikcija simptoma depresije kod nezaposlenih osoba. *Psihologija*, 38, 1.
- Marić, Z. (2005b). Predikcija intenziteta i namere traženja posla na uzorku nezaposlenih. *Psihologija*, 38, 2.
- Peterson, C., Maier, S.F. & Seligman, M.E.P. (1993). *Learned Helplessness*. Oxford University Press, Oxford.
- Price, R. H., & Fang, L. (2002). Unemployed Chinese workers: The survivors, the worried young, and the discouraged old. *International Journal of Human Resource Management*, 13, 416–430.
- Satorra, A., & Bentler, P.M. (1988). Scaling corrections for chi-square statistics in covariance structure analysis. *American Statistical Association, Proceedings of the Business and Economic Sections*, 308-313. Alexandria, VA: American Statistical Association.
- Steiger, J. H. (1990). Structural model evaluation and modification: An interval estimation approach. *Multivariate Behavioural Research*, 25, 173-180.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*. Pearson Education Inc., Allyn & Bacon, Boston.
- Taylor, A.J.W., Aghanwa, H.S., & Walkey, F.H. (2003). Fiji norms and a cross-cultural clinical validation of the general health questionnaire (GHQ 20). *Pacific Health Dialog*, 10 (2), 62-65.

- Ullah, P. (1990). The association between income, financial strain and psychological well-being among unemployed youths. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 317–330.
- Vasteenkiste, M., Lens, W., De Witte, S., De Witte, H. & Deci, E.L. (2004). The 'why' and 'why not' of job search behaviour: Their relation to searching, unemployment experience, and well-being. *European Journal of Social Psychology*, 34, 345–363.
- Vinokur, A., & Caplan, R. D. (1987). Attitudes and social support: Determinants of job - seeking behavior and well - being among the unemployed. *Journal of Applied Social Psychology*, 17, 17 – 124.
- Vinokur, A., & Schull, Y. (1997). Mastery and inoculation against setbacks as active ingredients in the JOBS intervention for the unemployed. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 65, 867 – 877.
- Wilkinson, R.G. (1996). *Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality*, Routledge, London.
- Warr, P. (1987). *Psychology at Work*. Penguin Books, London.
- Winnefield, A.H. & Tiggemann, M. (1990). Length of unemployment and psychological distress: Longitudinal and cross-sectional data. *Social Science & Medicine*, 31, 461-465.
- Wright, S. (1934). "The method of path coefficients," *Annals of Mathematical Statistics*, 5, 161–215.

**Nebojša
Majstorović**

Faculty of Philosophy,
Department of
Psychology, Novi Sad

**EFFECTS OF UNEMPLOYMENT
AND FACTORS OF ACTIVISM IN
RE-EMPLOYMENT****Abstract**

On the sample of 187 unemployed people in Serbia it has been carried out a preliminary study of the level of psycho-physical health, as well as an analysis of certain psychological factors significant for the level of activism with which unemployed are seeking new jobs. The results uncover symptoms of deteriorated psycho-physical health among unemployed, primarily symptoms of an increased anxiety and social dysfunctionality. SEM modeling reveals that declining psycho-physical health is most probably an effect of a job loss but, also, that bad health does not affect the level of activism in finding a new job. The final model clearly shows that the higher work centrality in the value system of unemployed is the main factor which significantly contributes to the greater frequency of psycho-physical health disorder symptoms, to the perception of the financial situation as harsher, and to a higher level of flexibility in re-employment. Finally, this model reveals that only flexibility in re-employment has a significant impact on the total level of activism with which unemployed individuals look for a new job.

Key words: unemployment, GHQ, SEM, perception of financial situation, activism.